
УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ЉУДСКА ПРАВА

УДК 342.4(497.11)“2006“:341.231.14

Оригинални научни рад

Бојан Тубић

Правни факултет у Новом Саду, Универзитет у Новом Саду

С а ж е т а к

Рад се бави анализом одредаба о људским правима у Уставу Републике Србије. Циљ је да се прикаже како је ова материја регулисана у Уставу, као и какве су последице оваквог њиховог регулисања, са аспекта примене. Такође, посебна пажња посвећена је ограничењима појединих људских права, као и механизмима за њихово спровођење. Заштита људских права предвиђених уставом омогућена је, пре свега, увођењем института уставне жалбе, којом се од Уставног суда тражи заштита због повређеног људског права. Пракса међународних тела за заштиту људских права, а пре свега Европског суда за заштиту људских права је значајна за тумачење одредаба о људским правима. Судови у Републици Србији треба да узму у обзир и ову праксу, а то је потврђено и у процесном законодавству Србије, код употребе појединих ванредних правних лекова. Устав Републике Србије је усвојио међународне стандарде заштите људских права, а у појединим аспектима пружа и ширу заштиту.

Кључне речи: Устав, људска права, међународни уговори, Европска конвенција о људским правима, ограничења људских права, заштита људских права, уставна жалба

1. Увод

Људска права представљају материју модерних устава. Они се разликују по броју тих права и начину регулисања. Несумњиво је да је гаранција ових права и слобода историјска тековина и да је потребно да се појединци заштите од самовоље државних органа. Устави су у почетку били кратки текстови, па није било много простора ни за људска права у њима. Између два светска рата долази до промене у политичкој и економској сфери и јављају се питања о заштити људских права у уставним текстовима. Устав Немачке из 1919. године наговестио је каква ће бити уставна пракса у наредном периоду. Након Другог светског рата, као компромис политичких партија у европским државама, устави су садржавали каталоге људских права, међу којима је био и велики број економских и социјалних права. Устав Немачке из 1949. године је главни представник овог типа уставности.¹⁾ Међутим, сам број одредби о људским правима не даје праву слику о њиховом значају, већ је битна и систематика устава. Одредбе о људским правима се у великом броју устава налазе у другом делу, одмах после начела или основних одредаба устава. Средином прошлог века учињени су и први кораци ка интернационализацији људских права, путем закључивања међународних уговора о заштити људских права, који су предвиђали и оснивање међународних тела за заштиту људских права. Тада се јавља и питање односа између Устава и међународних извора, који регулишу заштиту људских права, пре свега међународних конвенција.

Поред анализе уставног текста о људским правима, аутор ће настојати да укаже и на питања ограничења људских права, као и на начин заштите људских права и слобода. Такође, биће објашњен положај међународних уговора о заштити људских права, начин њихове примене у уставном поретку Републике Србије, као и њихов однос са Уставом.

1 Владан Петров, „Устав и људска права данас – јесу ли људска права најважнији део Устава?“, у зборнику радова: *Уставне и међународноправне гаранције људских права* (приредио: Зоран Радивојевић), Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш, 2008, стр. 312.

2. Уставне одредбе о људским правима

Устав Републике Србије који је донет 2006. године садржи велики број одредби о људским правима. У њему се гарантују све три генерације права: од грађанских и политичких права, затим економских, социјалних и културних права, до тзв. права треће генерације. Људским правима је посвећен Други део Устава, од чланова 18 до 81. Он је даље подељен у три дела: 1. Основна начела (чланови 18 до 22), 2. Људска права и слободе (чланови 23 до 74) и 3. Права припадника националних мањина (чланови 75 до 81). Такође, поједине одредбе о људским правима се налазе и у другим деловима Устава. На пример у Трећем делу који регулише Економско уређење и јавне финансије налази се још један број уставних гаранција које се могу оквалификовати као људска права (чланови 82 до 90). Укупно, скоро 70 чланова Устава је посвећено основним људским правима, што представља заправо једну трећину уставног текста, од укупног броја од 206 чланова.²⁾

Број права у Уставу је велики у поређењу са уставима других држава, Европском конвенцијом о људским правима и Повељом Европске уније о основним правима. У уставу се често у више чланова гарантује једно право, које је у другим изворима садржано у само једном члану. На пример, право на слободу и безбедност је гарантовано у члановима 27. до 31, јемства за правично суђење и кривични поступак се налазе у члановима 32. до 36., неповредивост стана у члановима 40. до 42., слобода изражавања, савести и вероисповести у четири члана, од 43. до 46., а основна права о слободи изражавања и медија у пет чланова, од 47. до 51. Овакав начин прописивања и заштите људских права постојао је и у *Повељи Државне заједнице Србија и Црна Гора*.

Други разлог за постојање великог броја одредби о људским правима је укључивање значајног броја економских, социјалних и културних права у уставни текст. Питање примене ових права је свакако предмет расправе, јер су то права код којих држава треба да активно учествује у њиховом остваривању, за разлику од грађанских и политичких права код којих се тражи пасивно понашање државе, односно њено немешање у остваривање појединих права. Судовима је тешко да непосредно примењују ова права, иако је и за њих гарантована непосредна примена, у складу са чланом 18 Устава.

2 Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06.

Одмах на почетку Другог дела Устава, који гарантује људска права, утврђују се основна начела у овој области. Пре свега, овде се налази одредба о непосредној примени зајемчених права. Она упућује на непосредну примену људских и мањинских права зајемчених општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима.³⁾ Изричито прихватање међународних извора људских права потврђено је и у члану 16, ставу 2 Устава, у којем је прописано да су општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни део правног поретка Републике Србије и да се непосредно примењују.⁴⁾ Ова врста примене значи да није потребно да постоји неки акт као посредник између уставне или међународне норме и њене практичне примене. У погледу међународних уговора који имају овакво дејство користи се и термин *самоизвршни уговори*.⁵⁾ Сваки државни орган се може позвати непосредно на такву норму, када доноси своју одлуку. Поједини аутори сматрају да је нејасно у уставном тексту да ли се непосредно примењују међународни извори људских права, или је услов за такву примену да права која су гарантована у међународним изворима буду наведена и у Уставу.⁶⁾ Под општеприхваћеним правилима међународног права се подразумева међународно обичајно право. Иако Устав омогућава непосредну примену и овог извора, домаћи судови се, по правилу, не ослањају на њега при доношењу пресуда.⁷⁾

Устав Србије прихвата монистичку доктрину у погледу директне примене међународних уговора,⁸⁾ тј. о односу међународног и унутрашњег права, са приматом међународног права у односу на законе, али се у хијерархији правних аката међународни уговори налазе испод Устава. Не прави се разлика између међународних уговора о људским правима и других међународних уговора.

3 Члан 18 Устава.

4 Члан 16, став 2 Устава.

5 Rodoljub Etinski, „Neposredna primena međunarodnih ugovora u pravnom poretku Republike Srbije“, *Basic Concepts of Public International Law Monism & Dualism* (priredio: Marko Novaković), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za uporedno pravo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, стр. 731.

6 Маријана Пајванчић, *Коментар Устава Републике Србије*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2009, стр. 29.

7 Sanja Djajić, “Serbia”, in *International Law and Domestic Legal Systems* (priredila: Dinah Shelton), Oxford University Press, Oxford, 2011, стр. 540.

8 Исто, стр. 535.

Уставни суд је добио велику одговорност у погледу очувања начела уставности и законитости у области заштите људских права. У остварењу ове своје функције, Уставни суд се ослања пре свега на Европску конвенцију о људским правима. Између осталог, пред Судом се могу покренути поступци за оцену уставности и законитости закона и других општих аката, који се оцењују не само у односу на Устав, већ и у односу на међународне уговоре и општеприхваћена правила међународног права. Међународни уговори се тако појављују и као основ и као предмет контроле.⁹⁾ Они могу да буду предмет претходне или накнадне контроле уставности.¹⁰⁾

Постављало се и питање шта се подразумева под „потврђеним“ међународним уговорима? Наиме, да ли то значи да су предмет контроле уставности само они уговори који подлежу обавезној ратификацији у Народној скупштини, или се то односи и на уговоре који су потврђени на други начин. Пошто су и ови други уговори део правног поретка Републике Србије, требало би и њих сматрати потврђеним међународним уговорима.

У члану 194 Устава наводи се да потврђени међународни уговори морају да буду у складу са Уставом, али се таква обавеза не предвиђа за општеприхваћена правила међународног права. Због тога се у теорији постављало питање да ли су та два извора истог ранга. У члану 167 Устава се наводи да Уставни суд одлучује о сагласности закона и других општих аката и са општеприхваћеним правилима међународног права. Данас се претпоставља да су ова два међународна извора исте правне снаге у унутрашњем правном поретку.

Људска права су интернационализована и самим изворима односно међународним уговорима, а то се посебно примећује код заштите људских права. Дошло је до увођења практично још једне инстанце за утврђивање повреде оних људских права и слобода који су гарантовани Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода. У питању је поступак пред Европским судом за људска права. Постоје и друга међународна тела – комитети којима се на неки начин контролише поштовање људских права у Републици Србији. Као основ тумачења одредби о људским и

9 Маја Настић, *Примена Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у поступку пред националним уставним судовима*, Атлантис, Ниш, 2014, стр. 235.

10 Видети: Владимир Ђурић, „Контрола уставности међународних уговора у Републици Србији“, у зборнику радова: *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права 1963–2013* (приредила: Боса Ненадић), Уставни суд Републике Србије, Београд, 2013, стр. 136–160.

мањинским правима у Уставу се наводе важећи међународни стандарди људских и мањинских права и пракса међународних институција које надзиру спровођење људских права.¹¹⁾ Питање је на шта се ово конкретно односи и на који начин пракса међународних тела може да утиче на тумачење уставних норми о људским правима. Ово је и стварало недоумице за судове, па и Уставни суд који треба да тумаче одредбе о људским правима, у погледу тога које изворе треба да користе приликом поступања: важеће међународне стандарде људских права и праксу међународних институција које надзиру спровођење људских права, или потврђене међународне уговоре.

У ставу 2 члана 18 Устава је прописано да се законом може прописати начин остваривања људских права зајемчених Уставом само ако је то Уставом изричито предвиђено, или ако је то неопходно за остварење појединог права због његове природе, при чему закон ни у ком случају не сме да утиче на суштину зајемченог права.¹²⁾ Није изричито одређено која су права непосредно спроводива, већ се то оставља Народној скупштини да процени, уз ризик од злоупотреба и ограничавања непосредно спроводивих права путем закона.

2.1. Формулација појединих људских права и слобода

У овом делу рада биће наведене само поједине одредбе Устава које су биле коментарисане у стручној јавности у смислу да би могле да буду формулисане прецизније, или на другачији начин.

Члан 21 Устава предвиђа забрану дискриминације тако што прописује да су сви једнаки пред Уставом и законом, као и да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације. Забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима, односно у

11 Члан 18 став 3 Устава.

12 Члан 18 став 2 Устава.

питању је позитивна дискриминација.¹³⁾ Споран је управо део о позитивној дискриминацији, јер Устав не одређује рокове за трајање посебних мера, односно не постоји одредба у којој се наводи да ће мере престати када се оствари циљ због којих су и уведене. Такође, потребно је променити и дефиницију дискриминације тако да она има најшири могући карактер, односно предлози су да се укључи у уставни текст и забрана дискриминације по основу сексуалне оријентације и брачног статуса. На овом месту можда би било боље да је уставни текст упутио на релевантне међународне изворе.

У члану 22 Устава може да буде спорно да ли Устав гарантује право на судску заштиту само грађанима Републике Србије, али не и странцима, а нису одређени ни услови за заштиту људских и мањинских права.

У погледу права на живот, Устав исправно укида смртну казну, јер је то и обавеза преузета Европском конвенцијом о људским правима и протоколима уз њу. Поједини аутори сматрају да Устав не треба да садржи одредбу о забрани клонирања живих бића,¹⁴⁾ јер иако није спорно да клонирање у репродуктивне сврхе треба да буде забрањено, остаје дилема да ли би требало забранити клонирање које би помогло у лечењу неких тешких болести.¹⁵⁾ Иначе, Повеља ЕУ о основним људским правима забрањује репродуктивно клонирање људских бића у оквиру члана 3, који регулише право на интегритет личности.¹⁶⁾

У члану 25 се наводи да нико не може да буде изложен мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању, нити подвргнут медицинским или научним огледима без слободно датог пристанка. Ову одредбу је потребно другачије формулисати, јер оваква формулација може да указује на то да је могуће да се неко подвргне мучењу, или другом нечовечном поступању уз његов пристанак, што свакако није дозвољено.

У члану 26 је наведена изричита забрана трговине људима, што представља несумњив напредак у заштити људских права

13 Члан 21 Устава.

14 Члан 24 став 3 Устава.

15 Дарко Симовић, „Људска права у Уставу Србије од 2006. – критичка анализа“, у зборнику радова: *Уставне и међународноправне гаранције људских права* (приредио: Зоран Радивојевић), Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш, 2008, стр. 332.

16 Члан 3 Повеље ЕУ о основним људским правима, Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Communities, 2000/C 364/01.

– да се ова забрана инкриминише и у највишем правном акту. Ова одредба је у складу са међународним стандардима заштите људских права.

Поједини аутори сматрају да Устав не примењује на одговарајући начин начело родне равноправности.¹⁷⁾ Наиме, не постоји одредба која би на јасан и недвосмислен начин регулисала једнакост мушкараца и жена. Поред тога, одређене одредбе су мањкаве са аспекта родне једнакости, па тако не постоји одредба која гарантује заступљеност жена у скупштинама аутономних покрајина и органима локалне самоуправе. У погледу Народне скупштине ситуација је другачија, јер је ставом 2 члана 100 прописано да се у овом телу обезбеђују равноправност и заступљеност полова и представника националних мањина и то у складу са законом.¹⁸⁾

Поједини аутори сматрају и да је недостатак Устава то што не гарантује право на приватни и породични живот. Устав штити одређене аспекте права на приватни живот као што су: неповредивост стана, неповредивост тајне писама и других средстава општења и заштита података о личности.¹⁹⁾ Комитет правника за људска права сматра да је потребно ово право гарантовати у Уставу на јаснији и прецизнији начин, у складу са чланом 8 Европске конвенције о људским правима. Међутим, у складу са напред реченим можда је довољно да се само упути на овај и друге међународне уговоре, које је Република Србија ратификовала, а који регулишу право на приватност и на тај начин би се обезбедила примена овог права без оптерећивања уставног текста набрајањем појединих права и слобода. Набрајање и појединих аспеката права на приватност је претерано и не треба да стоји у уставном тексту. Слично је и са правом на адекватно становање, исхрану и воду, као и правом на одговарајући животни стандард које је гарантовано Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима из 1966. године. Питање је колико је потребно унети те одредбе у сам текст Устава.

У члану 67 Устава се гарантује право на правну помоћ свакоме, под условима одређеним законом. Правну помоћ пружају адвокатура и службе правне помоћи, које се оснивају у јединицама локалне самоуправе, а законом се одређује када је ова правна помоћ

17 Јелена Јеринић, Тијана Краљевић, *Анализа стручних и политичких предлога за уставну реформу – У јавности представљени предлози у периоду 2006-2016*, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2016.

18 Члан 100 став 2 Устава Републике Србије.

19 Чланови 40-42 Устава

бесплатна.²⁰⁾ Ова одредба пружа бољу заштиту појединцима него Европска конвенција о људским правима,²¹⁾ међутим, ипак сужава круг пружалаца услуга правне помоћи, искључујући невладине организације или нека друга удружења.²²⁾

3. Ограничења људских права

Код ограничења људских права у Уставу се комбинују опште и конкретне одредбе о ограничењима људских права. Од међународних извора, општу одредбу о ограничењу људских права садржи Повеља Европске уније о заштити људских права, док су посебна ограничења карактеристична за Европску конвенцију о људским правима. Између осталог, и на Уставном суду је да обезбеди доследно тумачење ограничења људских права.

Устав у члану 20 предвиђа да људска и мањинска права зајемчена Уставом могу да буду ограничена законом, ако ограничење допушта сам Устав. Такође, ограничење мора да буде такво да је сведено на минимум, који задовољава сврху због које Устав допушта могућност ограничења права.²³⁾ Овај члан не помиње ограничења права и слобода у вези са неким легитимним и оправданим циљем, већ је само довољно да Устав допушта то ограничење. Ово није у складу са стандардима Европске конвенције о људским правима, јер она предвиђа, у члановима 8, 9, 10, 11 да ограничења појединих права треба да буду прописана законом, неопходна у демократском друштву и да буду уведена ради заштите легитимног циља, као на пример: заштита националне безбедности, територијалног интегритета, јавне безбедности или економске добробити земље, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.²⁴⁾ Заштита легитимног

20 Члан 67 Устава.

21 Мишљење бр. 405/2006 о Уставу Србије, усвојено од стране Европске комисије за демократију путем права (Венецијанске комисије) на 70. пленарној седници (Венеција, 17-18. март 2007.), стр 10.

22 Дарко Симовић, *Људска права у Уставу Србије од 2006.* – критичка анализа, нав.дело., стр. 337.

23 Члан 20, став 1 Устава.

24 Чланови 8, 9, 10 и 11 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 9/03, 5/05, 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори бр. 12/10 .

циља се у судској пракси наводи и као основ за ограничење других права, иако то није наведено код конкретног члана којим је регулисано одређено право.

За разлику од овога начело пропорционалности је постављено на одговарајући начин и у складу је са праксом Европског суда за људска права. Наиме у ставу 3 члана 20 је прописано да су при ограничавању људских и мањинских права, сви државни органи, а нарочито судови, дужни да воде рачуна о суштини права које се ограничава, важности сврхе ограничења, природи и обиму ограничења, односу ограничења са сврхом ограничења и о томе да ли постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права.²⁵⁾ Став Венецијанске комисије је да би одредбе о различитим врстама ограничења требало навести на јаснији и систематичнији начин.²⁶⁾

4. Одступања од људских и мањинских права

Устав у члану 202. прописује да су, након проглашења ванредног, или ратног стања, дозвољена одступања од људских и мањинских права зајемчених Уставом, али само у обиму у којем је то неопходно и одступања ће престати да важе престанком ванредног, или ратног стања. Мере одступања не смеју да доведу до дискриминације на основу расе, пола, језика, вероисповести, националне припадности, или друштвеног порекла.²⁷⁾ У ставу 4 члана 202 Устава предвиђено је да мере одступања ни у ком случају нису дозвољене у погледу следећих права и слобода: права на достојанство и слободан развој личности, права на живот, неповредивост физичког и психичког интегритета, забрану ропства, положаја сличног ропству и принудног рада, поступања са лицем лишеним слободе, права на правично суђење, правну сигурност у кривичном праву, праву на правну личност, право на држављанство, слободу мисли, савести и вероисповести, приговор савести, слободу изражавања националне припадности, забрану изазивања расне, националне и верске мржње, право на закључење брака и равноправност супружника, слободу одлучивања о рађању, права

25 Члан 20, став 3 Устава.

26 Мишљење бр. 405/2006 о Уставу Србије, усвојено од стране Европске комисије за демократију путем права (Венецијанске комисије) на 70. пленарној седници (Венеција, 17-18. март 2007.), стр. 8.

27 Члан 202. став 2 Устава.

детета и забрану насилне асимилације.²⁸⁾ Ова листа права и слобода које није могуће дерогирати или ограничити, шира је у односу на листу права која је наведена у Европској конвенцији о људским правима.²⁹⁾

5. Механизми заштите људских права

Заштита људских права која је предвиђена Уставом може се постићи на унутрашњем и на међународном плану.³⁰⁾ Наиме, Уставом је предвиђено да свако има право на судску заштиту, ако му је повређено или ускраћено неко људско или мањинско право загарантовано Уставом, као и право на уклањање последица које су настале повредом.³¹⁾ Такође, у истом члану Устава предвиђена је и могућност да се грађани обратe међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајемчених Уставом.³²⁾ Ова одредба је требало да буде прецизнија, јер се поставља питање да ли се гаранције заштите права односе и на она права која нису гарантована у Уставу, али су гарантована законима или потврђеним међународним уговорима. Несумњиво је да се ова одредба Устава односи на обраћање Европском суду за људска права, али такође и на обраћање међународним телима за заштиту људских права, пре свега појединим комитетима који су основани међународним уговорима, као на пример Комитету за људска права, који је основан Међународним пактом о грађанским и политичким правима.³³⁾ Међутим, обраћање овим телима у вези је са међународним уговорима којима су она основана. Само њихово навођење у Уставу не би имало утицаја на надлежност ових тела *ratione materiae*. У Уставу није прописано под којим условима се ова заштита може остварити, јер то, наравно, зависи од конкретног међународног

28 Члан 202. став 4 Устава.

29 Члан 15 став 2 Европске конвенције искључује могућност дерогирања и ограничења права на живот, забране мучења, забране ропства и начела легалитета.

30 Маја Настић, „Заштита људских права у Уставу Републике Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу и Правног факултета у Крагујевцу, тематски број: Устав Републике Србије – пет година после (2006–2011)*, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2011, стр. 229.

31 Члан 22 Устава.

32 Члан 22 став 1 Устава.

33 Момир Милојевић, „Уставни прописи и међународно право“, *Нова српска политичка мисао – Устав и искушења*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2/2008, стр. 51,52.

тела и међународног уговора којим је оно основано. Један од услова који се појављује код свих ових тела јесте и да је појединац искористио све локалне правне лекове у унутрашњем праву Републике Србије. Такође, није јасно због чега право обраћања међународним институцијама за заштиту људских права није гарантовано и странцима, у самом тексту Устава. Свако лице, без обзира да ли је држављанин, или странац, може да се обрати Европском суду за људска права уколико му је држава, страна уговорница Европске конвенције о људским правима, повредила неко његово право.

Главни органи заштите људских права су свакако судови опште и посебне надлежности и уставни судови. Устав Србије не садржи одредбу о томе, као што је то прописивао Устав Републике Србије из 1990. године и као што то прописују неки други европски уставни. Наиме, у већини европских устава је предвиђено да главно место заштитника људских права припада уставним судовима. Најефикаснија заштита људских права пред овим судовима остварује се у поступку по уставној жалби. То је правни институт који је као новина уведен у Устав из 2006. године, у члану 170. Она је омогућила да се појединци обраћају Уставном суду због повреда људских права.³⁴⁾ Уставни суд је заузео став да предмет непосредне уставносудске заштите у поступку по уставној жалби могу да буду сва људска и мањинска права независно од тога да ли су изричито уграђена у Устав, или су у уставни систем имплементирана потврђеним међународним уговорима.³⁵⁾ У Уставу није одређено ко има право да поднесе уставну жалбу, већ је то остављено законодавцу да реши. Уставну жалбу може да изјави свако ко сматра да су актом или неком радњом власти повређена или угрожена уставом зајемчена права, а да не постоје друга правна средства за њихову заштиту, или су она исцрпљена. Као што су неки аутори предвиђали још 2008. године,³⁶⁾ није још увек пронађено адекватно решење за проблем оптерећености Уставног суда великим бројем поднетих уставних жалби. Европски суд за људска права је, у предмету Винчић и други против Републике Србије, прогласио уставну жалбу за ефикасан правни лек и то од 7. августа 2008. године, јер је то датум

34 Владан Петров, „Нови уставни суд Републике Србије: поводом мишљења Венецијанске комисије о Уставу Републике Србије“, *Нова српска политичка мисао – Устав и искушења*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2/2008, стр. 77.

35 Маријана Пајванчић, *Уставна заштита људских права*, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, 2011, стр. 65–66.

36 Владан Петров, „Устав и људска права данас – јесу ли људска права најважнији део Устава?“, у зборнику радова: *Уставне и међународноправне гаранције људских права* (приредио: Зоран Радивојевић), Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш, 2008, стр. 317.

када су објављене у *Службеном гласнику Републике Србије* прве мериторне одлуке Уставног суда по уставним жалбама.³⁷⁾ Ово је заправо отворило пут све већем броју уставних жалби, јер без њих незадовољни појединац не може да се обрати Суду у Стразбуру.

У појединим државама омбудсман има право да подноси уставне жалбе, што представља одступање од правила да мора да постоји жалбена легитимација за ову радњу. У Србији заштитник грађана не може самоиницијативно да изјави уставну жалбу. Он то може да уради само на основу писаног овлашћења лица које сматра да му је повређено, или ускраћено људско, или мањинско право и слобода зајемчена Уставом.³⁸⁾

Судови у Републици Србији нису имали могућност судске контроле односно нису могли да укину пропис који је неуставан, већ су могли само да га не примене у конкретном случају. Међутим, новина је уведена у Закону о Уставном суду из 2007. године, који у члану 63 предвиђа да, ако се у поступку пред судом постави питање сагласности закона или другог општег акта са Уставом, законом, општеприхваћеним правилима међународног права, или потврђеним међународним уговорима, суд ће, ако оцени основаним такво питање, застати са поступком и покренути поступак за оцену уставности или законитости тог акта пред Уставним судом.³⁹⁾ У овим случајевима, национални судови треба да застану са поступком и упуте питање сагласности Уставном суду.⁴⁰⁾ Одлуке Уставног суда су коначне, извршне и општеобавезујуће.⁴¹⁾

Одлуке међународних тела за заштиту људских права – и то пре свега пресуде Европског суда за људска права се најчешће примењују посредно током примене Конвенције, тако што се примењују домаћи прописи у светлу праксе Европског суда за људска права. Користе се те одлуке у којима је дато тумачење неког индивидуалног права које је предмет домаћег поступка.⁴²⁾

37 Представке бр. 44698/06 и друге, *Vinčić and Others v Serbia*, пресуда од 1. децембра 2009. године, пасус 51.

38 Члан 83 став 2 Закона о Уставном суду, „Службени гласник РС“, бр. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – одлука УС, 103/2015 и 40/2015).

39 Исто, члан 63.

40 Санја Ђајић, „*Serbia*“, нав.дело, стр. 544.

41 Ратко Марковић, *Уставно право*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2016, стр. 573.

42 Сања Ђајић, „Дејство одлука Европског суда за заштиту људских права у националним правним системима“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, 2003, стр. 225.

У процесном законодавству Републике Србије, такође имамо потврду да је законодавац уважио уставно правило да је релевантна пракса међународних институција које надзиру спровођење људских права. Наиме, у Законнику о кривичном поступку, предвиђен је и ванредни правни лек, захтев за заштиту законитости, који се, између осталог, може поднети и уколико је правноснажном одлуком, или одлуком у поступку који је претходно њеном доношењу повређено или ускраћено људско право и слобода окривљеног, или другог учесника у поступку, које је зајемчено Уставом или Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода и додатним протоколима, а то је утврђено одлуком Уставног суда или Европског суда за људска права.⁴³⁾ На тај начин пресуда овог међународног суда производи значајно дејство у правном систему Републике Србије. Слично дејство ове пресуде имају и у другим процесним законима, па тако у Закону о парничном поступку је предвиђена и могућност понављања поступка, а један од услова за то јесте и ако странка стекне могућност да употреби одлуку Европског суда за људска права којом је утврђена повреда људског права, а то је могло да буде од утицаја на доношење повољније одлуке.⁴⁴⁾ Слично, у Закону о општем управном поступку је предвиђен правни лек за понављање поступка и предвиђено је да се понавља поступак који је окончан решењем против којег не може да се изјави жалба (коначно решење) ако је Европски суд за људска права у истој управној ствари накнадно утврдио да су права или слободе подносиоца представке повређена или ускраћена.⁴⁵⁾

6. Закључна разматрања

Устав Републике Србије садржи велики број одредаба о људским правима. Пошто се ни у једном Уставу не могу исцрпно навести сва људска права, непотребно је да се наводи тако широка листа. Повећање одредаба о људским правима је утицало негативно на нормативни квалитет модерних устава, па тако и на Устав Републике Србије. Претерано нормирање може довести до тога да одређене одредбе и не личе на правне норме већ на политичке изја-

43 Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14, члан 485, став 1, тачка 3.

44 Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 49/13 – одлука УС, 74/13 – одлука УС и 55/14, члан 426, став 1, тачка 11.

45 Закон о општем управном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 18/16, члан 176, став 1, тачка 12.

ве које је тешко непосредно применити. Правна норма мора да буде јасна и концизна, како би се правни адресати могли понашати у складу са њима. Ово се посебно односи на социјална права, јер се често јавља дилема да ли је њима заправо место у уставима. Такође, државе покушавају да нагласе своју приврженост заштити људских права, па се заборавља на друге одредбе које служе обезбеђењу делотворне заштите људских права. Устав Републике Србије је могао свакако да број гарантованих људских права сведе на мању меру. Ово се нарочито односи на економска, социјална и културна права, за чије се остваривање тражи и активнија улога државе. Било би довољно да се прокламују само основна права, а да се у уставном тексту упути на међународне уговоре који регулишу људска права, а који имају примат у односу на законе.

У погледу садржине уставних норми о људским правима, може се рећи да су оне у складу са европским стандардима и у неким аспектима иду и даље од њих. Поред постојања саме листе људских права, значајан је и начин њихове примене као и предвиђање процедура за заштиту људских права када буду повређени од стране државе. У Уставу су садржане и одредбе о њиховим ограничењима, које су у складу са међународним стандардима, па је чак и листа људских права које није могуће ограничити ни у време ванредног стања шира од листе коју прописује Европска конвенција о људским правима. У погледу заштите људских права, Устав иде корак даље у односу на свог претходника, јер уводи институт уставне жалбе којом лица могу да траже од Уставног суда заштиту својих људских права. Одлуке Уставног суда су релевантне и за редовне судове када одлучују о питањима људских права.

Уставни текст даје посебан значај међународним изворима заштите људских права. Он гарантује непосредну примену међународних уговора и опште прихваћених правила међународног права у правном систему Републике Србије. Свакако најзначајнији међународни уговор у области људских права је *Европска конвенција о људским правима*, која је предвидела ефикасан механизам заштите права које гарантује. Такође, у Уставу се наводи да су основ тумачења одредби о људским и мањинским правима важећи међународни стандарди људских и мањинских права и пракса међународних институција које надзиру спровођење људских права. На овај начин је пракса ових међународних институција добила на значају. У складу са тим, у процесним законима Републике Србије налазе се и одредбе које предвиђају употребу одређених правних лекова, позивањем на праксу Европског суда за људска права, што указује на чињеницу да међународно право које

регулише заштиту људских права заузима значајно место у уставном систему Републике Србије.

Литература

Ђајић Сања, „Дејство одлука Европског суда за заштиту људских права у националним правним системима“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, 2003, стр. 217–235.

Ђурић Владимир, „Контрола уставности међународних уговора у Републици Србији“, у зборнику радова: *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права 1963–2013* (приредила: Боса Ненадић), Уставни суд Републике Србије, Београд, 2013, стр. 136–160.

Јеринић Јелена, Краљевић Тијана, *Анализа стручних и политичких предлога за уставну реформу – У јавности представљени предлози у периоду 2006–2016*, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2016.

Марковић Ратко, *Уставно право*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2016.

Милојевић Момир, „Уставни прописи и међународно право“, *Нова српска политичка мисао – Устав и искушења*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2/2008, стр. 37–57.

Настих Маја, „Заштита људских права у Уставу Републике Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу и Правног факултета у Крагујевцу, тематски број: Устав Републике Србије – пет година после (2006–2011)*, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2011, стр. 225–243.

Настих Маја, *Примена Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у поступку пред националним уставним судовима*, Атлантис, Ниш, 2014.

Пајванчић Маријана, *Коментар Устава Републике Србије*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2009.

Пајванчић Маријана, *Уставна заштита људских права*, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, 2011.

Петров Владан, „Нови уставни суд Републике Србије: поводом мишљења Венецијанске комисије о Уставу Републике Србије“, *Нова српска политичка мисао – Устав и искушења*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2/2008, стр. 71–84.

Петров Владан, „Устав и људска права данас – јесу ли људска права најважнији део Устава?“, у зборнику радова: *Уставне и међународноправне гаранције људских права* (приредио: Зоран Радивојевић), Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш, 2008, стр. 309–324.

Симовић Дарко, „Људска права у Уставу Србије од 2006. – критичка анализа“, у зборнику радова: *Уставне и међународноправне гаранције људских права* (приредио: Зоран Радивојевић), Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш, 2008, стр. 325–348.

Ђајић Sanja, “Serbia”, in *International Law and Domestic Legal Systems* (priredila Dinah Shelton), Oxford University Press, Oxford, 2011, стр. 526–554.

Etinski Rodoljub, „Neposredna primena međunarodnih ugovora u pravnom poretku Republike Srbije“, *Basic Concepts of Public International Law Monism & Dualism* (priredio: Marko Novaković), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za uporedno pravo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, стр. 729-756.

Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06.

Мишљење бр. 405/2006 о Уставу Србије, усвојено од стране Европске комисије за демократију путем права (Венецијанске комисије) на 70. пленарној седници (Венеција, 17-18. март 2007.).

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 9/03, 5/05, 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори бр. 12/10 .

Повеља ЕУ о основним људским правима, Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Communities, 2000/C 364/01.

Закон о Уставном суду, *Службени гласник РС*, бр. 109/07, 99/11, 18/13 – одлука УС, 103/15 и 40/15).

Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14.

Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 49/13 – одлука УС, 74/13 – одлука УС и 55/14).

Закон о општем управном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 18/16.

Представке бр. 44698/06 и друге, *Vinčić and Others v Serbia*, пресуда од 1. децембра 2009. године.

Bojan Tubic

CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND HUMAN RIGHTS

Resume

This paper deals with the issue of human rights as they are envisaged in the Constitution of the Republic of Serbia, with their implementation and protection and also with the relationship between the Constitution and international norms regulating human rights. Namely, it is general conclusion that the Constitution of Serbia has too many provisions on human rights. Although they represent a significant part of every constitution it is not needed to envisage almost all human rights and freedoms in the text of the highest legal document in a state. The increase of human rights provisions had negative influence on normative quality of modern constitutions. Some norms can lose their legal character and look more like political statements which are very difficult to apply. Legal norm should be clear and precise. Economic and social rights are usually not defined in that manner and it is disputable whether they should be prescribed in the constitutions. The respect for human rights can be shown not only in excessive regulation of this field, but also in effective protection of human rights when they are violated by the state.

Limitations of human rights are also prescribed in the Constitution and they are in accordance with international standards. Moreover, the list of human rights that cannot be limited is more extensive than the list given in the European Convention on Human Rights. The Constitution of Serbia envisages all modern mechanisms of human rights protection. It introduces a constitutional complaint for the first time in the constitutional order of Serbia which improved human rights protection, despite the problem with number of complaints submitted to the Constitutional Court.

International law has a significant influence on human rights protection in the Republic of Serbia. That influence arises from the Constitution itself, which guarantees the direct implementation of international conventions and generally accepted rules of international law. The most important international treaty in the field of human rights protection is certainly the European Convention on Human Rights with its efficient mechanism. In the procedural laws

of Serbia there are some provisions that stipulate the use of certain extraordinary legal remedies by invoking the jurisprudence of the European Court of Human Rights which confirms the strong position of international law in the system of human rights protection in Serbia.

Keywords: Constitution, human rights, European convention on human rights, limitations of human rights, human rights protection, constitutional complaint

* Овај рад је примљен 25. маја 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 14. јула 2017. године.